

VIKTIMOGENE PREDISPOZICIJE I FAKTORI VIKTIMIZACIJE ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA*

Nikola Vujičić*

Predmet ovog rada su viktimološki aspekti seksualnog nasilja. Nakon kratkog uvodnog razmatranja, te datog prikaza viktimogenih predispozicija, autor se fokusira na faktore viktimizacije žrtava seksualnog nasilja, što je ujedno i centralna kategorija rada. U radu je predstavljen deo istraživanja koje je autor sproveo u periodu od 2013 - 2015. godine, konkretno - predstavljeni su podaci iz kriminoloških istraživanja koja su poslednjih godina vršena na prostorima SAD, a koje je autor prikupio tokom studijskog boravka na Northeastern Illinois University (Čikago, SAD) u martu 2013. godine.

Pored navedenih podataka, na odgovarajućim mestima je ukazano i na istraživanja koja su sprovedena u Republici Srbiji. Upravo sagledavanje podataka, upravo bi trebalo da posluži kao "okidač" da se u nekom narednom periodu pokrenu odgovarajuća istraživanja u Republici Srbiji, a na temelju podataka i određenih saznanja do kojih se došlo u američkoj kriminološkoj literaturi.

Budući da nijedno istraživanje ne bi trebalo da bude samo sebi cilj, već bi trebalo da dovede do adekvatne reakcije društva na planu generalne i specijalne prevencije, autor je drugi deo istraživanja posvetio izučavanju sudske prakse u Republici Srbiji, te reakciji društva na seksualno nasilje što će, pre svega imajući u vidu ograničenja u pogledu strukture i obima naučnog članka, biti predstavljeno u narednom broju Zbornika.

* Naučni rad je izveden iz autorove master teze pod nazivom "Viktimološki aspekti seksualnog nasilja", odbranjene 2015. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Master rad je u izvornom obliku dostupan na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

* E-mail: nikola.vujcic.law@gmail.com

KLJUČNE REČI: seksualni delikti / seksualno nasilje / viktimogene predispozicije / faktori viktimizacije / viktimologija

1. UVODNA RAZMATRANJA

Kriminalitet koji se shvata kao ukupnost svih zločina u određenom vremenu i prostoru¹, prisutan je u svim istorijskim okvirima društva, bez obzira da li je reč o starom, srednjem ili novom veku i bez obzira na činjenicu što je kao takav formulisan sa pojavom nauka poput kriminologije. Jedan od obaveznih elemenata kriminalnog fenomena je i zločin², o čijoj je štetnosti, odnosno opasnosti po društvo, postojala svest i prilikom donošenja prvih zakonika u starom veku. Kako se zločin, u širem kontekstu i kriminalitet, određuje kao akt kojim se krši krivični zakon, važno je napomenuti da su se sa razvojem društva, menjala i shvatanja u pogledu ponašanja u odnosu na koja bi trebalo reagovati krivičnim pravom, koje shodno savremenim shvatanjima i važećem načelu legitimnosti predstavlja *ultima ratio*.³

Krivično delo silovanja i sa njim povezana krivična dela, koja se u kriminologiji označavaju kao seksualni delikti, ubrajaju se u grupu tzv. tradicionalnih (klasičnih) oblika nasilničkog kriminaliteta. Ovo ne i isključivo iz razloga što klasičan kriminalitet obuhvata krivična dela kojima se napadaju dobra i vrednosti koja se štite u svim društvenim sistemima⁴, već i iz razloga što je silovanje, istina ne u današnjem, modernom poimanju, kao oblik nepoželjnog i strogo kažnjivog ponašanja prepoznato i u najstarijim zbornicima klinopisnog prava, poput Ur-Namuovog zakonika koji je donet oko 2100. godine pre nove ere ili Hamurabijevog zakonika donetog oko 1720. godine pre nove ere.⁵

Seksualno nasilje je tema o kojoj je dosta pisano, a o kojoj je uvek moguće iznova raspravljati. Posmatrano sa naučne tačke gledišta, razlozi su višestruki,

¹ Đ. Ignjatović, *Kriminologija* (dvanaesto izdanje), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015, 15.

² O značenju i razgraničenju osnovnih pojmova koji figuriraju u kriminologiji kao nauci, vid. više: Đ. Ignjatović, *Kriminologija...*, *op.cit.*, 14-16.

³ Vid. više: Z. Stojanović, *Krivično pravo - opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009, 23-24.

⁴ S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2003, 114.

⁵ S. Avramović, V. Stanimirović, *Uporedna pravna tradicija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, 60-62; 77-79.

počev od vođenja stalnih rasprava u pogledu pola pasivnog subjekta, odnosno pola žrtve, zatim pogodnih mogućnosti za stvaranje sekundarne i tercijarne viktimizacije, preko izrazite tamne brojke kriminaliteta, posebno kada je reč o silovanju pa do odnosa učinioca i žrtve i sl. Čini se da su seksualni delikti upravo ona vrsta delikata kod kojih do naročitog izražaja dolazi viktimologija kao nauka, bilo da se shvati kao zasebna nauka, bilo kao deo (grana) kriminologije i to upravo iz gore pobrojanih razloga, ali i iz razloga što se kod seksualnog nasilja otvara pitanje teških i dugotrajnih posledica viktimizacije.

Definisanje termina seksualnog nasilja i seksualnih delikata u viktimologiji, nije oblast u kojoj postoji apsolutno slaganje autora⁶, i iako nije moguće formirati jednu jasnu definiciju kojom bi bila obuhvaćena sva ljudska ponašanja koja se imaju smatrati za radnju izvršenja nekog od oblika seksualnog nasilja, kao polaznu osnovu trebalo bi uzeti jedno uopšteno definisanje, po kome seksualni delikti obuhvataju različite napade na slobodu odlučivanja u polnoj sferi druge osobe.⁷ U inostranoj kriminološkoj literaturi je prisutno shvatanje koje se kreće u navedenom pravcu, odnosno po kome treba prihvatiti tzv. restriktivnu definiciju, a praksi, nauci i pravnim istraživanjima ostaviti da pojedina ponašanja istražuju i prepoznaju kao seksualno nasilje (seksualnu prinudu).⁸

2. VIKTIMOGENE PREDISPOZICIJE ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA

Viktimogene predispozicije predstavljaju obeležja nekog subjekta koja čine da on bude trajno ili privremeno podložniji viktimizaciji određenim tipom kriminalnog ponašanja, a u viktimološkoj literaturi je uobičajeno da se one dele na biofiziološke, socijalne i psihičke.⁹

Američki autori *Teten Tharp* i dr. su sistemski sagledali rizike seksualne viktimizacije i iste podelili u dve grupe, od kojih se svaka sastoji od određenog broja podgrupa. Prva velika podela sagledava faktore koji

⁶ N. Veselinović, Trauma kao tačka susreta seksualnog nasilništva i viktimizacije, *Temida* 3/2003, Beograd, str. 28.

⁷ Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija*, Pravni fakultet Univerzitet u Beogradu., Beograd, 2011, 56.

⁸ Vid. više: L.E. Adams-Curtis, G.B. Forbes, College Women's Experiences of Sexual Coercion: A Review of Cultural, Perpetrator, Victim, and Situational Variables, *Trauma, Violence & Abuse* 2004 5:91, 98.

⁹ O ovoj i drugim podelama, vid. više: Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, op.cit., 26-27.

proizlaze iz postojanja određene veze između potencijalne žrtve i potencijalnog učinioca seksualnog delikta i autori ih nazivaju "faktorima povezanosti" čije su podgrupe:

- *Porodične prilike* koje se sastoje od dve grupe faktora i to: karakteristika porodice (obuhvata socioekonomski status porodice, strukturu porodice, mentalno zdravlje porodice i osuđivanost roditelja za neko od krivičnih dela) i odnosa u porodici (obuhvata izloženost porodičnom nasilju i drugim konfliktima unutar porodice, funkcionisanje porodice, odnos između roditelja i dece i način vaspitavanja);
- *Vršnjački faktori* koji se sastoje od tri grupe faktora i to: stavova i ponašanja vršnjaka (obuhvata odobrenje vršnjaka za prisilni seksualni odnos, pritisak vršnjaka za vršenje seksualnih aktivnosti i vršnjačka seksualna agresivnost) zatim preuveličavanje stereotipnog muškog ponašanja (članstvo određenim grupama - tzv. "bratstvima" i bavljenje sportom) i antisocijalne grupe vršnjaka (obuhvata delinkventno ponašanje i pripadnost vršnjačkim bandama);
- *Partnerski faktori* koji se sagledavaju kroz stalni partnerski odnos ili povremena viđanja zarad zadovoljenja seksualnih potreba, ali i kroz konflikt odnosno partnersko nasilje bez obzira na stalnost veze.
- Druga velika grupa obuhvata tzv. "varijable na individualnom nivou", odnosno faktore koji se u našoj literaturi označavaju kao "lična svojstva" i pomenuti autori navedene varijable dele u sledeće podgrupe:
 - *Seksualno ponašanje i drugi nekognitivni faktori koji proističu iz seksualnih odnosa*, a u okviru kojih se sagledavaju sledeće celine: postojanje većeg broja partnera, povremeni seksualni odnosi, želja za seksualnim odnosima u ranom uzrastu, izloženost seksualnim sadržajima, uzbuđenje na devijantne/agresivne nadražaje, seksualna orijentacija, seksualni odnos sa rizičnim grupama, motivacija za seks, seksualna viktimizacija u periodu adolescencije ili periodu zrelog doba, ranije vršenje seksualnog nasilja, devijantno seksualno ponašanje, postojanje polno prenosivih bolesti na strani učinioca, starosna dob i dr.
 - *Psihosocijalni faktori*, kojima su obuhvaćeni: poteškoće u prilagođavanju, delinkvencija - kao oblik poremećaja ponašanja, agresivnost, impulsivnost - problemi sa pažnjom, niži nivo samopouzdanja i pokušaj samoubistva;
 - *Spoznaje o seksualnosti*, kojima su obuhvaćeni: seksualne fantazije - preopterećenost seksom, spremnost da se prihvati seksualno nasilje, krivica žrtve, silovanje i seksualno znanje, poricanje odnosno potiskivanje krivice učinioca;

- *Međuljudski faktori*, kojima su obuhvaćeni: socijalne veštine/interakcije, odsustvo osećajnosti, socijalna izolacija, (ne)poželjnost seksualnog nasilja u socijalnoj sredini, pogrešno tumačenje znakova - u smislu pristanka za stupanje u seksualni odnos;
- *Spoznaje o rodnoj ravnopravnosti*, koje obuhvataju: tzv. mit o pristanku žrtve - žene da bude silovana, neprijateljstvo prema ženama / kontradiktornost o seksualnim uverenjima, pridržavanje tradicionalnim shvatanjima o rodnim ulogama i naročito izraženo stereotipno ponašanje muškarca koje se ispoljava kroz naročito izraženu fizičku snagu, agresivnost i seksualnost;
- *Ostale spoznaje o nasilju*, kojima su obuhvaćeni prihvatanje nasilja, dominantnost i razvoj konkurentnosti.¹⁰

Iz navedene podele jasno proizlazi da je, kada su u pitanju seksualni delikti, moguće prepoznati mnogobrojne faktore koji utiču na to da određeno lice bude podložno viktimizaciji, ali i onu drugu grupaciju faktora, koja utiče na to da određeno lice bude prepoznato kao potencijalni učinilac nekog oblika seksualnog nasilja. Međutim, svi ovi faktori se međusobno prepliću i u stvarnosti se uobičajeno dešava da kod žrtve seksualnog nasilja bude prepoznato više faktora koji su doprineli tome da baš ona bude meta nasilnika.

3. LIČNA SVOJSTVA KAO FAKTOR VIKTIMIZACIJE

3.1. Uzrast kao faktor viktimizacije

Uzrast predstavlja jedno od obeležja nekog subjekta koje čini da on bude trajno ili privremeno podložniji viktimizaciji. Veliki broj naučnih radova, usmeren je na objašnjenje nasilja prema **deci**, kako fizičkog i seksualnog, tako i psihičkog, budući da isto ostvaruje neposredne, ali i dugoročne negativne efekte na razvoj deteta.¹¹ Doprinos sagledavanju rasprostranjenosti i društvenoj opasnosti seksualne zloupotrebe dece i maloletnika, pružila su i novija kriminološka - feministički orijentisana istraživanja, u kojima je ukazano na brojne primere zloupotrebe dece, među

¹⁰ O svim navedenim podelama, vid. više: A. Teten Tharp *et al.*, A Systematic Qualitative Review of Risk and Protective Factors for Sexual Violence Perpetration, *Trauma, Violence & Abuse* 2013 14:133, 147-157.

¹¹ Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, *op.cit.*, 66.

kojima su zlopotreba u oblasti prostitucije i kriminalnih aktivnosti, kao i zlopotreba u porodici, koja obuhvata i različite oblike seksualnog nasilja.¹²

Smatra se da određeni činioci kao što su stepen naivnosti, nezrelosti i poverenja, koja deca imaju u odrasle osobe, utiču na to da su u najvećem riziku deca između četvrte i devete godine života. Sa druge strane, upravo navedeni faktori dovode do toga da se kao učinioci javljaju najčešće osobe koje su u stalnom i bliskom kontaktu sa decom, kao što su roditelji, srodnici i najbliži poznanici, dakle svi oni kojima deca veruju, sa kojima provode vreme i prema kojima gaje određene emocije. To takođe podrazumeva da se iz navedenih razloga ova dela teško prijavljuju i još teže otkrivaju.¹³

Objašnjenje za seksualne napade na adolescente i mlađa punoletna lica, pronalazi se u činjenici da su mlade osobe atraktivnije od starijih osoba. Buss je u istraživanju sprovedenom 1989. godine, posmatrajući 37 različitih kulturnih podneblja, izveo zaključak da je ova karakteristika uočljiva u svim kulturama.¹⁴ Starije osobe, prilikom biranja žrtve, uglavnom posmatraju mlade ženske osobe. S tim u vezi, zanimljivo je i istraživanje koje pokazuje, da je upravo zbog ove karakteristike, uočljivo da su "seks modeli" - prostitute, striptizete i glumice u porno industriji mahom mlade osobe, budući da su atraktivnije za suprotni pol, za razliku od žena u srednjim i poznim godinama.¹⁵

Kada je reč o muškoj populaciji mlađih punoletnih lica, Felson i dr. su izneli podatak da su lica između 18-19 godina čak 7,7 puta izloženija seksualnoj viktimizaciji u odnosu na muškarce starosti 30-34 godine, što takođe govori u prilog činjenici da su deca i mlađa punoletna lica znatno izloženija viktimizaciji seksualnim deliktima u odnosu na lica srednjih godina.¹⁶

Poslednjih godina, izvršen je i veliki broj epidemioloških istraživanja, čiji je cilj da se utvrdi prevalenca fizičkog, psihološkog i seksualnog nasilja nad decom i osećaja zanemarenosti kod dece u porodici. Jedno od takvih istraživanja,

¹² Z. Mršević, *Incest između mita i stvarnosti - kriminološka studija seksualnog zlostavljanja dece*, Beograd 1997, 33.

¹³ N. Tanjević, Krivičnopravna zaštita dece žrtava seksualnog nasilja u Srbiji, *Temida* 4/2010, Beograd, str. 20-21.

¹⁴ B.M. David, Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures, *Behavioral and Brain Sciences* 1989, 12:1-14.

¹⁵ L. Edlund, E. Korn, A theory of prostitution, *Journal of Political Economy* 2002, 110:181-214.

¹⁶ R.B. Felson, P. Cundiff, N. Painter-Davis, Age and sexual assault in correctional facilities: A blocked opportunity approach, *Criminology* Vol. 50 Nb. 4 2012, 887:911.

tokom 2010. i 2011. godine, sprovedeno je i u Republici Srbiji, u okviru regionalnog projekta "Balkansko epidemiološko istraživanje o zlostavljanju i zanemarivanju dece" (*Balkan Epidemiological Study on Child Abuse and Neglect - BECAN*). Stratifikovani klusterski uzorak u navedenom istraživanju, činilo je 4027 dece koja pohađaju peti i sedmi razred osnovne škole, kao i deca koja pohađaju drugi razred srednje škole.¹⁷ Ukupno 340 od 4027 ispitanika, odnosno 8,49% dece, odgovorilo je da je imalo barem jedno iskustvo seksualnog nasilja tokom života. Ukoliko se izveštaji - upitnici koje su popunjavala deca, prihvate kao verodostojni pokazatelji prevalencije, može se sa sigurnošću od 95% tvrditi da je između 7,6% i 9,4% takve dece doživelo barem jedno iskustvo seksualnog nasilja.¹⁸

Incidenca seksualnog nasilja nad decom u Srbiji iznosi 6,24%, slično kao u Bugarskoj (7,5%) na Islandu, Kolumbiji (8%) i Gruziji (9,3%) dok je ona značajno niža nego što je to u Indiji (20%) i Rusiji (34%). Ukupna životna prevalenca seksualnog nasilja nad decom u Srbiji (8,49%) ne razlikuje se bitno od procene za zemlje članice Saveta Evrope, prema kojima 10-20% dece u Evropi doživi neki oblik seksualnog nasilja.¹⁹

Iako "provokativno oblačenje" devojčica ne bi trebalo da bude razlog da prema njima bude izvršen neki vid seksualnog nasilja, odnosno isto nije opravdanje učinocu za vršenje krivičnog dela, mišljenja dela javnosti, prema određenim istraživanjima, ne idu u tom pravcu. Tokom 2010. godine, u Republici Srbiji su analizirani stavovi javnosti prema seksualnoj zloupotrebi dece, a studija je sprovedena na uzorku od 804 ispitanika u tri komparativne kategorije obuhvatajući laike, profesionalce koji rade sa potencijalnim žrtvama i učiniocima seksualnog zlostavljanja, te studente beogradskog univerziteta.²⁰ Ajtemi (pitanja) u navedenom istraživanju, podeljena su u šest različitih grupa, a u okviru poslednje grupe - Odnos dece prema zlostavljanju, bilo je potrebno izraziti i stav prema izjavi "Devojčice koje se oblače atraktivno namerno seksualno izazivaju muškarce". Analizom pomenutog ajtema, došlo se do podatka da 18,9% laika pokazuje delimično ili potpuno slaganje sa izjavom da devojčice atraktivnim oblačenjem namerno izazivaju muškarce, dok je istovremeno čak 21,4% ispitanika navedene grupe imalo neodređen stav. Slična tendencija raspodele

¹⁷ N. Hanak *et al.*, Epidemiološko istraživanje nasilja nad decom u porodici u Srbiji, *Temida* 2/2013, Beograd, 75.

¹⁸ *Ibid.*, 88-89.

¹⁹ Cit. prema: *Ibid.*, 97.

²⁰ N. Petković, M. Đorđević, V. Balos, Analiza stavova javnosti u Srbiji prema fenomenu seksualne zloupotrebe dece, *Temida* 4/2010, Beograd, 61.

stavova primetna je i u subgrupi studenata u kojoj 23,1% ispitanika podržava iskazani stav, a čak 30,2% ispitanika iskazuje neodređen stav. Pozitivnije stavove izneli su samo ispitivani profesionalci, koji u 80,2% slučajeva negiraju dati iskaz, u 14,6% slučajeva iznose neodređen stav, dok se samo njih 5,2% slaže sa datom konstatacijom.²¹

Kako je već istaknuto, veliki broj naučnih radova, usmeren je na objašnjenje nasilja prema deci, ipak ni **stare osobe** nisu isključene od bilo kog oblika nasilja, čak ni seksualnog nasilja. Na povišenu ranjivost i rizik viktimizacije starih utiču telesne i psihičke promene do kojih dolazi starenjem, kao i socijalna izolacija.²²

Viktimogena predisponiranost starih ljudi, uglavnom se sagledava kroz biološka i psihološka obeležja starosti, kao i kroz njihov socijalni položaj u društvu. Biološke promene objektivno utiču na povećani rizik viktimizacije starih osoba. Starost je ugrožena bolestima, u smislu da bolest ubrzava starenje, a duboka starost izaziva patološke smetnje u organizmu. Tokom procesa biološkog starenja organizma, nastaju i psihološke promene. Kod starih osoba, dolazi do opadanja emocionalnih veza sa osobama i objektima iz okoline, do smanjenja sposobnosti da se integrišu spoljni uticaji, ali i do pridavanja veće važnosti zadovoljavanju sopstvenih potreba. Bitna karakteristika psihološkog obeležja starosti jeste i činjenica da su među starijim osobama slučajevi mentalnih oboljenja mnogo češći nego među mladima. Biološko-psihološki preduslovi menjaju ekonomski položaj starih lica, što neposredno utiče na promenu njihovog socijalnog statusa. Osnovna poteškoća jeste socijalna izolovanost starih osoba i odsustvo iz aktivnih društvenih tokova.²³

Seksualno zlostavljanje kod starih osoba se manifestuje kroz neželjene dodire, sve oblike seksualnih napada, silovanje, sodomiju, prinudno razodevanje i pornografsko fotografisanje. Kod stare osobe koja je pretrpela seksualno zlostavljanje mogu se uočiti modrice na grudima i genitalijama, venerične bolesti i infekcije, analno i vaginalno krvarenje, pocepano, umrljano i krvavo donje rublje.²⁴

Kao zlostavljači starih osoba, javljaju se lica oba pola. Članovi porodice su mnogo češće zlostavljači od pripadnika bilo koje druge grupe ljudi. Već

²¹ *Ibid.*, 76-77.

²² Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, *op.cit.*, 69.

²³ Vid. više: M. Kostić, R. Đorđević, *Viktimizacija starih osoba kao pripadnika posebne marginalne grupe*, *Temida* 2/2004, Beograd, 5-8.

²⁴ *Ibid.*, 8.

nekoliko godina unazad podaci iz istraživanja koja su vršena u SAD ukazuju na to da su odrasla deca mnogo češće zlostavljači svojih ostarelih roditelja, nego što su to drugi članovi porodice. Geneza gerontofilije se kod učinioca objašnjava i incestoidnom seksualnom privrženošću prema ocu, odnosno majci.²⁵

3.2. Pol kao faktor viktimizacije

Seksualno nasilje nad **ženama** je ekstremno rasprostranjeno širom sveta, a precizna statistika nije dostupna usled neprijavlivanja dela od strane žrtve i nejednakog odnosa policije nakon izvršenja krivičnog dela, u zavisnosti od kulturnog podneblja u kome policija deluje. Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije četvrtina žena, odnosno oko 25% žena od ukupne svetske populacije, makar jednom u toku života pretrpi neki oblik seksualnog nasilja.²⁶

Silovanje, kao najteži oblik seksualnog nasilja, iz ugla feminističkog pristupa se ogleda u aktu agresije koji je motivisan neprijateljstvom prema ženama i željom da se žena ponizi ili da se pokaže kontrola nad njom. Feministički pokret je upravo zaslužan za zasnivanje pravca kome je cilj da se razbiju određene predrasude koje se tiču žena koje su pretrpele neki vid seksualnog nasilja, poput sledećih predrasuda: verovanje u ženski mazohizam, odnosno da žene postižu zadovoljstvo kroz bol i poniženje, što znači da one ustvari priželjkuju da budu silovane; žena, iako nije sama odgovorna za silovanje, ona je isto toliko odgovorna kao silovatelj jer silovanja ne bi bilo da i ona nije svojim izgledom ili ponašanjem doprinela tome; dobre devojke niko ne siluje; žena ne može biti silovana protiv svoje volje.²⁷

Svaka žena može biti silovana, bez obzira na njen moralni lik, što je samo još jedna potvrda polazne pretpostavke da se krivičnim delima protiv polne slobode štiti pravo na seksualno samoopredeljenja, a ne moralna shvatanja.²⁸ U tom smislu, ne može se prihvatiti kao ispravna ni praksa sudova da blaže postupaju sa učiniocem ukoliko je žrtva slabog morala.²⁹

²⁵ Cit. prema: *Ibid.*, 6,9.

²⁶ K. Custers, J. V. den Bulck, The Cultivation of Fear of Sexual violence in Women: Processes and Moderators of the Relationship between Television and Fear, *Communication Research* 2013 40:96, 96.

²⁷ S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija...*, op.cit., 147.

²⁸ Navedeno za posledicu ima to da žrtve seksualnog nasilja mogu biti i prostitutke, zatim pripadnici gej i lezbijske zajednice i sl. U našoj starijoj kriminološkoj literaturi, isticano je da

Ullman i dr. su sproveli istraživanje koje je obuhvatilo iskustva 1000 žena sa područja američke države Illinois, grada Čikaga, a koje su preživele neki oblik seksualnog nasilja. Cilj istraživanja između ostalog je bio i da se utvrde opšte karakteristike žena koje su pretrpele neki oblik viktimizacije navedenim oblikom nasilja.³⁰ Prosečna starost žena koje su obuhvaćene uzorkom je 32,47 godina, 44% ima decu, dok je 88,7% od ukupnog broja neudato. Kada je reč o obrazovanju - 39% studira na fakultetu, 1/3 je završila fakultet, a 1/3 srednju ili osnovnu školu. Jedna polovina od ukupnog broja žena je u trenutku sprovođenja istraživanja bilo u radnom odnosu, dok je 28,8% studiralo. Ostatak, od oko 20% su imale status nezaposlenih lica. Istraživanje je pokazalo i da je svaka od njih najmanje jednom nedeljnom održavala kontakt sa prijateljima ili rodbinom. Žrtve silovanja su bile čak 27,7% ispitanica, dok je njih 71,4% pretrpelo neki drugi oblik seksualnog nasilja. Autori dalje nalaze da su žene u proseku postale prvi put žrtve kada su imale oko 19 godina (19,22 godina).³¹ I mada autori navode prosečnu godinu kada su ispitivane žene prvi put doživele neki oblik seksualnog nasilja, u literaturi je uglavnom prisutan stav, po kome je povećan rizik od viktimizacije prisutan kod žena starosti od 15 do 29 godina.³² Istraživanje je takođe pokazalo da su sami napadi u 2/3 slučajeva izvršeni uz primenu psihičkog napada na žrtvu, a kod 1/2 ispitanica su nakon seksualnog napada uočene modrice i posekotine. Manje od 1/3 ukupnog broja, nakon izvršenog nasilja se obratilo doktoru, policiji ili centru za podršku žrtvama silovanja.³³

Žrtve silovanja, pored već navedenih teških povreda tela, neretko pretrpe i trudnoću i dugotrajne menstrualne probleme, kvarenje, zarazu seksualno prenosivim infekcijama, kao što je HIV, hepatitis, infekcije urinarnog trakta i dr.³⁴ Trauma koju žrtve proživljavaju za vreme izvršenja

navedeni oblici ponašanja (opredeljenja) predstavljaju određene oblike seksualne devijantnosti. Vid. npr: M. Bošković, *Kriminologija i socijalna patologija: društvo - zločin, strast i bolest*, Matica Srpska, Novi Sad, 1995, 268-276.

²⁹ V. Nikolić-Ristanović, *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*, IRO "Svetozar Marković", Beograd, 1984, 23.

³⁰ S.E. Ullman *et al.*, The Role of Victim-Offender Relationship in Women's Sexual Assault Experiences, *Journal of Interpersonal Violence* 2006 21:798, 798.

³¹ *Ibid.*, 808.

³² Tako npr. R.B. Felson *et al.*, *Age and ...*, *op.cit.*, 890. Navedeni autori takođe ističu da i izvršioči krivičnog dela razbojništa, u sticaju sa krivičnim delom silovanja, takođe biraju mlađe žene, uzrasta do trideset godina.

³³ S.E. Ullman *et al.*, *The Role ...*, *op.cit.*, 808-809.

³⁴ Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija ...*, *op.cit.*, 108.

dela, često opstaje i u dugom periodu nakon izvršenja. Istraživanja pokazuju da žene, za razliku od muškaraca, imaju znatno izraženiji strah od seksualne viktimizacije, a Sahl i Keene to objašnjavaju činjenicom da muškarci, za razliku od žena, imaju znatno liberalnija shvatanja po pitanju neželjenog odnosno prinudnog seksualnog odnosa.³⁵

Činjenica da procentualno mali broj žena prijavljuje seksualno nasilje, usled straha od osude, ali i nepoverenja u rad državnih organa poput policije, suda ili tužilaštva, stvara velike predispozicije da se kod onih koje su pretrpele najteže oblike nasilja - poput silovanja, javi tzv. posttraumatski stresni poremećaj, koji predstavlja oblik anksioznog poremećaja koji se javlja kao posledica teške viktimizacije nasiljem, a koji može biti *akutni* (simptomi traju kraće od tri godine), *hronični* (simptomi traju duže) i *odloženi* (set simptoma se javlja po proteku šest meseci ili duže nakon delovanja stresora).³⁶ Ullman i dr. nalaze da je odnos učinilac-žrtva važan kontekstualni faktor, koji dovodi do različitih psihičkih ishoda na žrtvu seksualnog nasilja. Povećani rizik za pojavu depresije, anksioznosti i postraumatskog stresnog poremećaja imaju žrtve koje nisu poznavale izvršioca ali i one žrtve koje su u nekom stepenu srodstva sa učiniocem iz razloga što se nad navedenim kategorijama žrtava seksualni delikti vrše uz veću primenu nasilja, postojanje veće opasnosti za život, ali i postojanja negativne reakcije sredine.³⁷

Poslednjih godina, kao naročit problem u praksi, prepoznata je i seksualna viktimizacija žena na javnim mestima, te se sa pravom postavilo pitanje da li je u savremenim društvima postala uobičajena svakodnevica da žene na javnim mestima (pre svega u noćnim klubovima, zatim u javnom prevozu i sl.) trpe neki od oblika seksualnog nasilja. U literaturi su uočljivi značajni indikatori koji ukazuju na to da mesta za noćni provod, poput barova i klubova, predstavljaju mesta gde se viktimizacija žena, u vidu silovanja ili njegovog pokušaja, uhođenja, uznemiravanja ili drugih lakših oblika seksualnog nasilja, dešava svakodnevno, uz sveprisutno odobravanje onih koji su prisutni na takvim mestima, koja se u literaturi označavaju kao mesta za "seksualnu socijalizaciju" - bez obzira na to što

³⁵ D. Sahl, J. Reid Keene, The Effects of Age, Authority and Gender on Perceptions of Statutory Rape Offenders, *Journal of Interpersonal Violence* 2012 27:3701, 3705.

³⁶ Vid. više: Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, op.cit., 105-106.

³⁷ S.E. Ullman et al., *The Role...*, op.cit., 811-815.

neretko ne postoji dobrovoljnost, već isključivo prinuda na takav vid "socijalizacije".³⁸

Kavanaugh je izneo podatak po kome se učinioci u ovakvim situacijama, a prilikom dokazivanja svoje nevinosti, pozivaju na provokativno ponašanje žrtve, ali i na sve liberalnije stavove društvene sredine po pitanju nekih lakših oblika seksualnog nasilja poput štipkanja, dodirivanja i sl. Sa druge strane, zanimljiva je i činjenica po kojoj žene žive u uverenju da su određene vrste neželjenih seksualnih ponašanja postale uobičajene i neizbežne u noćnom životu. Navedeni autor ističe da je gotovo 80% žena prilikom posete nekom od noćnih klubova, pretrpelo lakši oblik seksualnog nasilja. Iz tog razloga, on upozorava da kada se određene vrste neželjenih seksualnih ponašanja normalizuju u određenom društvenom kontekstu, takva ponašanja, makar delimično - postaju očekivana i tako se otvara problem stvaranja kulturnog obrasca po kome se manje ozbiljni oblici seksualno agresivnog ponašanja smatraju za normalan akt pojedinca, a ne kao krivično delo.³⁹

Ovakav ugao posmatranja seksualnog nasilja u noćnim klubovima je relativno novijeg datuma, jer je u ranijoj kriminološkoj i viktimološkoj literaturi akcenat stavljan na prostituciju. Istina, pravilno je uočeno da i prostitutke mogu biti žrtve seksualnog nasilja, odnosno da moralno shvatanje sredine o nepoželjnosti takvog oblika ponašanja ne bi smelo da bude od uticaja prilikom odmeravanja kazne. Sa druge strane, barovi i noćni klubovi su sagledavani samo u kontekstu mesta gde se razvija prostitucija, kao i kroz rasprave o legalizaciji prostitucije (u cilju zaštite prava navedene grupe osoba).⁴⁰ U tom smislu, *Kavanaugh* pravilno izvodi zaključak da bi buduća istraživanja, kada je u pitanju noćni život, trebalo da se kreću u pravcu izučavanja lakših oblika seksualnog nasilja, jer ono sve više uzima maha u današnjem društvu.⁴¹

Kada je reč o seksualnoj viktimizaciji na javnom mestu, tokom 2007. godine je sprovedeno i jedno manje istraživanje na temu seksualnog uznemiravanja žena u javnom prevozu u Beogradu, koje je pokazalo da

³⁸ Vid. npr: J.G. Fox, J.J. Sobol, Drinking patterns, social interaction, and barroom behavior: A routine activities approach, *Deviant Behavior* 2000 21, 429-450; D. Grazian, The girl hunt: Urban nightlife ad the performance of masculinity as collective activity, *Symbolic Interaction* 2007 30, 221-243;

³⁹ P.R. Kavanaugh, The Continuum of Sexual Violence: Women's Accounts of Victimization in Urban Nightlife, *Feminist Criminology* 2013 8:20, 25-33.

⁴⁰ Vid. više: L.J. Siegel, *Criminology...*, op.cit., 423-426.

⁴¹ P.R. Kavanaugh, *The Continuum...*, op.cit., 33.

je 46% ispitanica dva ili više puta bilo seksualno uznemiravano u javnom prevozu, a samo 4% ispitanica nije imalo bilo kakvo iskustvo koje bi se moglo povezati sa seksualnim uznemiravanjem. U trenutku vršenja seksualnog uznemiravanja čak 88% žena je bilo samo, a najveći broj njih je bilo uznemiravano putem direktnog fizičkog kontakta tako što se nasilnik "trljao o nju", "stajao tik do nje" ili je "dodirivao".⁴²

Iako je najveći broj istraživanja, posmatrajući pol kao karakteristiku - obeležje žrtve, sa punim pravom posvećen ženama, poslednjih godina su mnogobrojni autori počeli da izučavaju i **muškarce** kao žrtve ovog oblika nasilja. Razloge pre svega treba tražiti u činjenici da je, prema klasičnom poimanju krivičnog dela silovanja, pasivni subjekt - žrtva jedino mogla biti osoba ženskog pola, te iz tog razloga nije ni bilo moguće sprovesti istraživanje o "silovanim muškarcima", jer oni i nisu mogli biti silovani. U domaćoj viktimološkoj literaturi nije primetno nijedno istraživanje kojim su obuhvaćeni samo muškarci kao žrtve seksualnog nasilja, odnosno istraživanja su uglavnom bazirana na ženama kao žrtvama seksualnog nasilja (odnosno na posmatranje svih žrtava, bez obzira na njihov pol).

Seksualni napadi na muškarce su najčešći u kazneno-popravnim zavodima, dok su napadi na muškarce izvan ovakvih ustanova manje učestali. *Rennison*, istražujući seksualne napade iz dostupnih policijskih i medicinskih izveštaja za period od 1992-2000. godine, dolazi do podatka da su od ukupnog broja prijavljenih silovanja, u 6% slučajeva žrtve bili muškarci.⁴³ *Tjaden & Thoennes* su sproveli istraživanje na oko 8000 ispitanika oba pola, a podaci koje su objavili 2000. godine, pokazuju da je svega 3% muškaraca izvestilo da su tokom života bili silovani (za razliku od žena, koje su u čak 18% slučajeva izvestilo o najtežem obliku seksualnog nasilja).⁴⁴

Poslednjih godina, američki kriminolozi vrše tzv. "*diadična istraživanja*", u kojima se ispituju parovi, na taj način što svaki od partnera daje odgovore na ista pitanja, a po prikupljanju podataka se vrši upoređivanje i izvode dalji zaključci. Jedan od ispitivanih segmenata, jeste i seksualno nasilje koje se vrši među partnerima. *O'Leary & Williams* su 2006. godine sproveli istraživanje među parovima koji imaju decu i došli do podatka da je 42,8% parova izvestilo da je tokom zajedničkog života od drugog partnera pretrpelo seksualno nasilje. Isto istraživanje, pokazalo je da je

⁴² B. Tanasković, M. Račeta, *Istraživanje...*, *op.cit.*, 25-27.

⁴³ Cit. prema: R.A. Jerin, L.J. Moriarty, *The victims...*, *op.cit.*, 127-128.

⁴⁴ *Ibid.*

ukupno 21,4% muškaraca pretrpelo seksualno nasilje od svoje partnerke.⁴⁵ Slično istraživanje, sprovedeno je 2007. godine, a *Ramisetty-Mikler i dr.* su došli do nešto drugačijeg podatka, a to je da je između 11-23% parova izvestilo o seksualnoj viktimizaciji, od čega 5,5-13,5% predstavlja muškarce - žrtve seksualnih nasilja (u ovom istraživanju, dovoljno je bilo da jedan od partnera navede da je muškarac taj koji je pretrpeo seksualno nasilje).⁴⁶

Ova istraživanja, bila su povod da se sprovede i istraživanje među parovima, koje su činili svršeni studenti, odnosno lica na poslednjoj godini osnovnih studija ili koji su na poslediplomskim studijama. *Mélanie Brousseau i dr.* su došli do podatka da je u "studentskim parovima" ukupno 29,7% ispitanika - muškaraca, pretrpelo neki vid seksualnog nasilja.⁴⁷

Važno je napomenuti da je kod svakog od navedenih istraživanja uočeno da su ispitanici uglavnom prijavljivali "lakše" oblike seksualnog nasilja, u vidu neželjenog "ljubljenja i dodirivanja intimnih delova tela drugog partnera", odnosno da su se u jako malom broju slučajeva (manje od 1%) ispitanici izjasnili da su pretrpeli neki od težih oblika seksualnog nasilja, poput silovanja.⁴⁸

Kako je već navedeno, pojedini autori su se bavili i pitanjem seksualnog nasilja nad muškarcima koji se nalaze u kazneno-popravnim zavodima na izdržavanju kazne zatvora. Autori su, kada je reč o nasilju u zatvorima, saglasni u sledećem:

- Mlađi muškarci su u mnogo većem riziku da postanu žrtve seksualnog nasilja, u odnosu na starije zatvorenike (naročito rizična grupa su muškarci starosti od 20-24 godina, a nakon tridesete godine, rizik viktimizacije naglo opada);
- Izvršioци seksualnog nasilja u kazneno-popravnim zavodima su, uglavnom, stariji osuđenici (u literaturi se navodi da su lica starija od 40 godina, najčešći izvršioци seksualnih delikata);

⁴⁵ K.D. O'Leary & M.C. Williams, Agreement about acts of aggression in marriage, *Journal of Adolescent Health* 2006 20, 656-662.

⁴⁶ S. Ramisetty-Mikler, R. Caetano & C. McGrath, Sexual aggression among White, Black and Hispanic couples in the U.S.: Alcohol use, physical assault and psychological aggression as its correlates, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 2007 33, 31-43.

⁴⁷ M. Brousseau *et al.*, Sexual Coercion Victimization and Perpetration in Heterosexual Couples: A Dyadic Investigation, *Archives of Sexual Behavior* 2011 40, 363-372.

⁴⁸ *Ibid.*, 367.

- Tamna brojka je izrazito visoka iz dva osnova razloga: prvo - mlađi zatvorenici, koji su najčešće žrtve seksualnog nasilja u kazneno-popravnim zavodima, ne prijavljuju seksualno nasilje usled straha od osвете od starijih zatvorenika, a sa druge strane predstavljaju naročito ranjivu kategoriju zbog "manjeg zatvorskog staža" usled koga nemaju dovoljno "samopouzdanja i sigurnosti u sebe" da bi dozvolili sebi da prijave učinioca⁴⁹; drugo - pojedina istraživanja su pokazala da čak 65% zatvorenika smatra da bi prijavljivanje bilo kog oblika seksualnog nasilja, predstavljalo cinkarenje, te da iz tog razloga ne bi bilo "timski" prijaviti učinioca.⁵⁰

Kada je reč o silovanju kao najtežem obliku seksualnog nasilja, postavilo se pitanje: "Zašto muškarci, za razliku od žena, procentualno u znatno manjem broju prijavljuju da je nad njima izvršen ovaj oblik nasilja"? Nespremnost muškaraca da prijave silovanje, ogleda se u sledećem: osećaj sopstvene krivice za napad, zabrinutost zbog negativne reakcije porodice i prijatelja, strah da vlasti neće ozbiljno shvatiti iznete optužbe, osećaj gubitka muškosti.⁵¹

3.3. Seksualna orijentacija (opredeljenje) kao faktor viktimizacije

Homoseksualci čine oko 10% ljudskog roda u svim društvima i društvenim uslovima. Od te veličine od 90% u mnogome zavisi da li će seksualna manjina provesti svoj život u uslovima socijalne integracije ili segregacije, diskriminacije i izolacije. Društvo hendikepira lica homoseksualne orijentacije pretvarajući to, inače prirodno stanje, u specifični društveni invaliditet. Homoseksualci su zbog toga jedna od ugnjetavanih društvenih grupacija čija su ljudska prava ugrožena neadekvatnim društvenim odnosom prema njima.⁵² Ovakva, uslovno rečeno hendikepiranost, ne predstavlja novinu savremenog društva, budući da su homoseksualci kroz istoriju trpeli razne

⁴⁹ R.B. Felson, P. Cundiff, N. Painter-Davis, *Age...*, *op.cit.*, 890.

⁵⁰ B. Garland, G. Wilson, Prison Inmates' Views of Whether Reporting Rape Is the Same as Snitching: An Exploratory Study and Research Agenda, *Journal of Interpersonal Violence* 2013 28: 1201-1222.

⁵¹ Vid. više: C.M. Bullock, M. Beckson, Male victims of sexual assault: Phenomenology, psychology, physiology, *Journal of the American Academy of Psychiatry Law* 2011 39: 197--205; K.M. Chapleau *et al.*, Male rape myths: The role of gender, violence, and sexism, *Journal of Interpersonal Violence* 2008 23, 1-16.

⁵² Z. Mršević, Parametri socijalne egzistencije i funkcionisanja lezbejki - lezbejsko telo u procesima društvene interakcije, *Temida* 2/2004, Beograd, 17, 26.

oblike diskriminacije, sankcionisanja i nasilja (poslednji veliki primer masovnog stradanja - Hitlerova Nemačka).⁵³

Ne ulazeći u dalju problematiku položaja pripadnika LGBT populacije, može se konstatovati da je njihov položaj znatno poboljšan, u odnosu na ranije društvene periode, a što se ne ogleda samo na planu regulative, već i na planu društvene i socijalne integracije. Ipak, homofobija koja postoji prema pripadnicima ove populacije, nije isključena⁵⁴, što svakako može i dovodi do raznih oblika njihove viktimizacije, uključujući i seksualnu viktimizaciju.

Iako postoji veliki broj radova - istraživanja koji su posvećeni LGBT populaciji, mali je broj onih koji se bave isključivo seksualnim nasiljem (šta više, seksualno nasilje se uglavnom pominje samo kao oblik nasilja koji pripadnici ove grupacije mogu trpeti, dok se naglasak uglavnom stavlja na zabranu diskriminacije).

Teten Tharp i dr. su sprovedli istraživanje, koje je bazirano na pregledu oko 11000 radova na temu seksualnog nasilja, koji su objavljeni u periodu od 1989. do 2008. godine, te napravili detaljan prikaz rizika i zaštitnih faktora od izvršenja seksualnog nasilja. U samo 1,6% slučajeva, radovi su bili posvećeni istopolnoj seksualnoj viktimizaciji, dok su u svega nekoliko istraživanja, u svojstvu ispitanika, bili uključeni kako pripadnici heteroseksualne, tako i pripadnici homoseksualne orijentacije.⁵⁵

Navedeni autori su prepoznali dve osnovne karakteristike (dva primarna oblika) seksualne viktimizacije pripadnika LGBT populacije, za koje smatraju da *nisu dovoljno istraženi* i to:

- Seksualne napade na pripadnike LGBT populacije uglavnom vrši osoba istog pola (npr. muškarac heteroseksualne orijentacije, vrši akt seksualne prinude nad muškarcem homoseksualne orijentacije). Osnovni razlog za tzv. "istopolni seksualni napad" je homofobija;
- Seksualna viktimizacija kao oblik partnerskog nasilja (u ovom slučaju, partner muškarac, vrši akt seksualne prinude nad svojim partnerom - takođe muškarcem).⁵⁶

⁵³ Vid. više: L.J. Siegel, *Criminology...*, op.cit., 420-421.

⁵⁴ *Ibid.*, 421.

⁵⁵ A. Teten Tharp et al., *A Systematic...*, op.cit., 144.

⁵⁶ *Ibid.*

Istraživanje, koje su sproveli Rothman i dr, kojom je obuhvaćena analiza radova objavljenih u periodu od 1989. do 2009. godine, na temu seksualnog nasilja LGBT populacije (sagledano ukupno 75 studija) pokazalo je da pripadnici ove populacije, u odnosu na heteroseksualnu populaciju, mogu imati povećan rizik seksualne viktimizacije.⁵⁷ Zanimljiv je podatak da se procene prevalencije seksualnog nasilja znatno razlikuju, odnosno da od 15,6% do 85% lezbijki i biseksualnih ženskih osoba pretrpi neki vid seksualnog nasilja, dok se kod homoseksualaca i muškaraca koji su biseksualnog opredeljenja raspon kreće od 11,8% do 54%.⁵⁸

Autori su saglasni da istraživanja koja su do sada rađena na temu seksualnog nasilja prema pripadnicima LGBT populacije sadrže velike nedostatke i to iz sledećih razloga:

- Da bi se dobile prave vrednosti, odnosno relevantne prevalencije nasilja, LGBT populacija se ne sme posmatrati odvojeno od ostatka populacije, odnosno od osoba heteroseksualnog opredeljenja. Ovo iz razloga što, ukoliko se posmatra bilo koji oblik nasilja, LGBT populacija nije samostalna celina već predstavlja integrisani deo celokupnog društva, te su njeni pripadnici, kao deo takvog društva, podjednako (ili u većoj ili manjoj meri) izloženi nasilju⁵⁹;
- Ukoliko se posmatra samo LGBT populacija, neophodno je da se razdvojeno posmatraju osobe biseksualnog opredeljenja, u odnosu na pripadnike gej i lezbijske populacije. Razlozi za odvojeno posmatranje, leže u činjenici da su dosadašnja istraživanja pokazala da su osobe biseksualne orijentacije manje izložene seksualnoj viktimizaciji, u odnosu osobe gej i lezbijskog opredeljenja. U tom smislu, pojedini autori smatraju da bi buduća istraživanja trebalo da idu u pravcu odvojenog posmatranja lezbijske, gej, biseksualne i transseksualne populacije, kako bi se, pored verodostojnijih brojevanih podataka, sagledale i karakteristike svake od navedenih grupacija, što bi dalje dovelo da lakšeg sagledavanja faktora viktimizacije, ali i zaštitnih faktora pripadnika LGBT populacije.⁶⁰

⁵⁷ E.F. Rothman, D. Exner, A. Baughman, The prevalence of sexual assault against people who identify as Gay, Lesbian or Bisexual in the United States: A systematic review, *Trauma, Violence & Abuse* 2011 12(2): 1-21.

⁵⁸ *Ibid.*, 5.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ G.M. Herek, Hate crimes and stigma-related experiences among sexual minority adults in the United States: Prevalence estimates from a national probability sample, *Journal of Interpersonal Violence* 2009 24, 54-74.

3.4. Svojstva lica sa posebnim potrebama kao faktor viktimizacije

Osobe sa invaliditetom, kao i osobe sa mentalnim poremećajima, predstavljaju posebno ranjivu kategoriju lica, koje su kao takve, podložne različitim vidovima viktimizacije, odnosno različitim vidovima nasilja, uključujući i seksualno.

Mentalni poremećaji od kojih ove osobe pate, često uključuju umanjene sposobnosti nošenja sa situacijama, smanjenje veštine rešavanja problema pa i izmenjenu percepciju realnosti, a isto tako mogu dovesti do niskog socioekonomskog statusa i nezaposlenosti, usled stigme koju nose. Čirić navodi da predstave i predrasude o osobama sa mentalnim poremećajima, naročito sa onim teškim, određuju generalni stav prema ovom segmentu populacije, u kome dominira zaziranje, nerazumevanje i strah od njihovog mogućeg ponašanja, čime su ova lica stigmatizovana, odnosno obeležena kao nepoželjna. Takav odnos prema osobama sa mentalnim poremećajima, u najgorem slučaju, dovodi do ograničenja njihovih ljudskih prava, te tako postaju mete različitih oblika agresivnih tendencija i manifestacija, a da pri tome izostane odgovarajuća ili svaka reakcija okoline.⁶¹

Mnogobrojna istraživanja ukazuju na to da su žene sa mentalnim poremećajem u većem riziku seksualne viktimizacije nego žene iz opšte populacije. Jacobson i Richardson nalaze da čak oko 4/5 duševno obolelih lica tokom života bude izloženo težem fizičkom ili seksualnom nasilju.⁶²

Osobe sa lakšim ili težim oblikom **invaliditeta**, često percipirane kao "laka" meta od strane izvršilaca, olako postaju žrtve nepoznatih, ali i osoba od kojih fizički, emocionalno ili ekonomski zavise: od svojih muževa, članova porodice, prijatelja, poznanika, staratelja ali i osoblja ustanova u kojima se leče i/ili rehabilituju. Seksualno zlostavljanje je prisutno i kod ove kategorije lica, s tim što su, i u ovom slučaju, žene posebno ranjiva kategorija.⁶³

⁶¹ Cit. prema: Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, op.cit., 71.

⁶² *Ibid.*, 71-72.

⁶³ Iako su žene i u ovom slučaju podložnije seksualnoj viktimizaciji, u odnosu na muškarce, pojedina istraživanja su pokazala da nije zanemarljiv ni broj muškaraca sa bilo kojim oblikom invaliditeta, koji pretpre ovaj oblik nasilja. Prema podacima koje su objavili *Martinez i dr.* u Austriji je, od ukupno 117 ispitanih muškaraca sa invaliditetom, starosti od 18 do 78 godine, polovina pretprelo neki vid seksualnog nasilja. Vid. detaljnije: M. Martinez, M. Schröttle, *State of European research on the prevalence of interpersonal violence and its impact on health*

Pojedini autori procenjuju da više od 70% žena sa različitim vidovima invaliditeta u nekom periodu svog života postanu žrtve seksualnog nasilja, a da je tamna brojka izrazito visoka i da svega 3% ovakvih slučajeva bude prijavljeno. Saglasnost postoji i oko konstatacije da će žene sa invaliditetom, bez obzira na uzrast, poreklo, seksualnu orijentaciju, socioekonomski status i druge karakteristike, pre postati žrtve nasilja, nego što je to slučaj sa ženama bez invaliditeta.⁶⁴

Wolbert-Burgess i dr. su sprovedeli istraživanje na Univerzitetu u Alberti, u okviru projekta "Nasilje i invaliditet", a rezultati su pokazali da je 46,6% ispitanica doživelo višestruko seksualno nasilje (više od deset puta su bile izložene seksualnom nasilju) dok je 27,4% prijavilo samo jedan napad. Izvršioци seksualnog nasilja, osim što su bili poznati žrtvama, bili su u izrazito bliskim odnosima sa njima i to: u 27,5% slučajeva u ulozi nasilnika su se našli pripadnici osoblja specijalnih službi i servisa za pomoć ovim osobama, u 19,3% slučajeva izvršioци su bili porodični prijatelji, komšije i drugi poznanici, u 13,8% slučajeva službenici iz službi opšteg tipa, u 9,2% slučajeva članovi porodice, a partneri u 4,6% slučajeva. Izvršioци su, u najvećem broju slučajeva, bile osobe muškog pola. Problem kod ovog tipa kriminaliteta, upravo se ogleda u činjenici da su izvršioци u bliskim srodničkim, prijateljskim ili drugim odnosima, sa žrtvom. *Furey* je izneo podatak da se seksualno nasilje obično dešava na mestima gde su žrtve boravile - u kući ili nekoj instituciji, a da su u 71% slučajeva izvršioци bili poznati žrtvi (članovi porodice, prijatelji i sl.).⁶⁵

Za razliku od navedenih istraživanja, podaci iz regiona ukazuju na znatno dužaćije podatke o seksualnom nasilju. *Josipović i dr.* navode da u istraživanju koje je sprovedeno u Hrvatskoj tokom 2008. godine, nijedna osoba (ispitanik / ispitanica) sa bilo kojim oblikom invaliditeta, nije bila žrtva seksualnog nasilja. Istina, kada je reč o drugim oblicima nasilja, takođe je primetno da su izvršioци drugih oblika nasilja, najčešće osobe bliske žrtvi.⁶⁶ *Dimitrijević* navodi da istraživanja o nasilju nad osobama sa invaliditetom, u našoj zemlji nisu rađena. Međutim, autorka navodi da u ovom slučaju, od značaja mogu biti podaci koje dostavljaju nevladine organizacije za zaštitu prava i podršku ženama sa invaliditetom, koji podaci pokazuju da je od

and human rights, Februar 2006, 37: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/gender/vaw/resources/CAHRVreportPrevalence.pdf>, 5.8.2015. g.

⁶⁴ Cit. prema: J. Dimitrijević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom*, *Temida* 2/2010, Beograd, 37.

⁶⁵ *Ibid.*, 38-39.

⁶⁶ A. Josipović, E. Najman-Hižman, Z. Leutar, *Nasilje nad osobama sa intelektualnim teškoćama*, *Nova prisutnost* 3/2008, Zagreb, 353-372.

ukupno 5520 poziva, u periodu od 1997. do 2008. godine, u 5,5% slučajeva prijavljeno seksualno nasilje. U ulozi nasilnika se, prema dostupnim podacima, u 87% slučajeva pojavljuju muškarci, a kao i u drugim zemljama, nasilnici su najčešće osobe bliske žrtvi, pre svega članovi njihove porodice, a svaka druga žena koja se javila, višegodišnja je žrtva nasilja.⁶⁷

Budući da osobe sa mentalnim poremećajima i osobe sa invaliditetom, predstavljaju posebno ranjivu kategoriju lica, svest i saznanja o ranjivosti ove grupe, trebalo bi da budu prisutni kod svih koji rade sa njima, a koji treba da budu obučeni da prepoznaju njihovu viktimizaciju i da im pomognu.⁶⁸ Sa druge strane, podaci i problemi na koje ukazuju autori u svojim istraživanjima, trebalo bi da posluže kao trasa za kreiranje politike koja će doprineti otklanjanju diskriminacije ovih osoba, odnosno koja će dovesti do njihove potpune socijalne integracije, a samim tim doprineti da one budu manje podložne bilo kom obliku viktimizacije.

3.5. Poziv (zanimanje) kao faktor viktimizacije

Seksualno uznemiravanje na radu predstavlja specifičan oblik viktimizacije na radnom mestu kome su izložene prevashodno žene. Reč je o ponašanju sa seksualnom konotacijom ili drugom ponašanju vezanom za pol, koje ugrožava dostojanstvo žena i muškaraca na radu.⁶⁹

Problem kod ovog oblika viktimizacije, jeste činjenica da žrtve retko prijavljuju učinioca. Strahovi se, uglavnom, ogledaju u strahu od osude ostalih kolega, ali i generalno - osude sredine, te straha da će žrtva ostati bez radnog mesta. Odnos učinioca i žrtve, može se sagledati i kroz mobing. U zavisnosti od pozicije žrtve i mobera, razlikuju se *horizontalni* (kolega/e prema kolegi) i *vertikalni* mobing (nadređeni prema podređenom).⁷⁰ I seksualno nasilje na radu ili u vezi sa radom, može se sagledati u ovom kontekstu.

Iako svaka osoba može biti viktimizovana ovim oblikom nasilja, kako je već navedeno, žene su posebno označene kao meta napadača i to: razvedene žene, one koje žive same, mlade žene, žene koje traže posao ili

⁶⁷ J. Dimitrijević, *Nasilje...*, *op.cit.*, 45.

⁶⁸ Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija...*, *op.cit.*, 72.

⁶⁹ *Ibid.*, 91.

⁷⁰ *Ibid.*

rade na određeno vreme, kao i žene u tradicionalno muškim profesijama, žene sa invaliditetom i žene iz rasnih i seksualnih manjinskih grupa.⁷¹

U inostranoj literaturi, ukazuje se i na problem prostitucije, odnosno na problem viktimizacije žena koje se "bave prostitucijom" (za potrebe ovog rada, prostitucija će biti sagledana kao zanimanje, bez obzira na činjenicu što u pojedinim zemljama, poput Republike Srbije, bavljenje prostitucijom i dalje predstavlja kažnjivu radnju). Pravilno je uočeno da i prostitutke mogu biti žrtve seksualnog nasilja, odnosno da moralno shvatanje sredine o nepoželjnosti takvog oblika ponašanja ne bi smelo da bude od uticaja prilikom odmeravanja kazne. Upravo iz navedenog razloga, a u cilju zaštite navedene grupe, pokrenute su i rasprave o legalizaciji prostitucije, budući da prostitutke svoje usluge, bez obzira da li ih pružaju legalno odnosno ilegalno, uglavnom pružaju u barovima, noćnim klubovima i na drugim mestima gde mogu biti izložene seksualnom nasilju.⁷²

Kod nas nisu rađena detaljna istraživanja na temu seksualnog nasilja na radu, ali zahvaljujući određenim službama za pomoć i podršku žrtvama, postoje indicije (podaci) koje ukazuju na to da žene trpe ovakav vid nasilja. Prema podacima koje je 2010. godine objavila Služba Viktimološkog društva Srbije - info i podrška žrtvama, tokom 2009. godine, od ukupno 229 osoba koje su prijavile da su pretrpele nasilje na radnom mestu, dve osobe su se navedenoj službi obratile i zbog seksualnog nasilja, koje je bilo praćeno i psihičkim nasiljem.⁷³ Identičan broj, zabeležen je i tokom 2007. godine, kada su se od ukupno 108 slučajeva nasilja na radnom mestu, u dva slučaja javljale osobe ženskog pola, žaleći se na seksualno nasilje na radnom mestu. Žene žrtve seksualnog nasilja su trpele i fizičko nasilje, dok je jedna žena uz seksualno i psihičko nasilje bila i fizički ugrožavana na radnom mestu.⁷⁴

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Vid. više: L.J. Siegel, *Criminology...*, *op.cit.*, 423-426.

⁷³ D. Radaković, Žrtve kriminaliteta, sa posebnim osvrtom na žrtve nasilja na radnom mestu i u porodici - analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2009. g., *Temida* 3/2010, Beograd, 100.

⁷⁴ M. Kovačević-Lepojević, D. Radaković, Služba VDS info i podrška žrtvama: analiza rada u 2007. godini, *Temida* 3/2008, Beograd, 84-85.

4. SOCIJALNI ČINIOCI KAO FAKTOR VIKTIMIZACIJE

4.1. Rat i seksualno nasilje

Rat, kao oblik društvene dezorganizacije, praćene paralisanim ili pristrasnim radom policije i organa pravosuđa, po pravilu stvara pogodnije uslove za porast kriminaliteta, slabi inhibicije, ohrabruje primitivne nagone i na taj način doprinosi privremenoj transformaciji obima, strukture i karakteristika kriminalnih ponašanja.⁷⁵

Pol žrtve, u normalnim okolnostima, predstavlja krucijalnu viktimogenu predispoziciju u izvršenju seksualnih delikata. Kada se seksualni delikti posmatraju u kontekstu ratnih zbivanja, onda se lako može uvideti kako u nastanku ovog tipa zločina, pored navedene biofiziološke predispozicije, značajnu ulogu igraju još neke lične crte žrtve (nacionalna, etnička, rasna pripadnost, veroispovest i sl.) ali i same društvene okolnosti - socijalne predispozicije.⁷⁶

Istraživanja pokazuju da se seksualno nasilje, u zavisnosti od kulturnog podneblja i već pomenutih ličnih crta žrtava, ne manifestuje na isti način u svim ratnim sukobima. Podaci koji se odnose na Prvi i Drugi svetski rat, ukazuju da opada broj prijavljenih seksualnih delikata, uz istovremen porast tamne brojke.⁷⁷ U viktimološkoj literaturi je uočljivo da se autori fokusiraju na istraživanje seksualnog nasilja koje se dešavalo tokom ratnih sukoba, u poslednjih nekoliko decenija, poput ratova u Bosni i Hercegovini, Ruandi, Sijera Leoneu i sl.

Uobičajeno objašnjenje u pogledu ove problematike, ogleda se u činjenici da silovanje (i drugi oblici seksualnog nasilja) predstavlja efektanu strategiju rata, posebno strategiju etničkog čišćenja, budući da silovanje predstavlja jednu od "grozota" koja se javlja zajedno sa drugim zločinima, a rat pruža mogućnost da silovanje bude široko rasprostranjeno, koju mogućnost će gotovo svi vojnici iskoristiti.⁷⁸

⁷⁵ S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija...*, op.cit., 284.

⁷⁶ Z. Kesić, Rasa i etnicitet kao viktimogene predispozicije kod prekoračenja i zloupotrebe policijskih ovlašćenja, *Temida* 4/2012, Beograd, 162.

⁷⁷ S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija...*, op.cit., 284.

⁷⁸ E. Jean Wood, Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare?, *Politics & Society* 2009 37:131, 132.

Jedna od posledica rata u Ruandi, jeste i veliki broj žrtava seksualnog nasilja (*prema određenim procenama između 250.000 i 500.000 osoba je bilo silovano*). To je dovelo i do toga da 1998. godine na međunarodnom planu bude doneta prva presuda, odnosno da bude izrečena kazna zatvora za krivično delo silovanja, koje predstavlja jedan od zločina protiv čovečnosti. Jean Paul Akayesu je za akcije koje su sprovedene tokom 1994. godine u Ruandi, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od petnaest godina. Bez obzira na to što navedena kazna nije adekvatna broju žrtava ovog oblika nasilja, na međunarodnom planu je napravljen pomak kada je reč o procesuiranju lica koja su odgovorna za vršenje zločina.⁷⁹

Iako je primer iz Ruande obuhvatio i procesuiranje za krivično delo silovanja, prvi proces koji je usmeren isključivo na krivično delo silovanja (a ne i na neke druge oblike zločina protiv čovečnosti) odnosio se na ratna zbivanja na prostorima bivše Jugoslavije. Samo u prvoj ratnoj godini, tokom 1992. godine, prema podacima koji su objavili evropski istražitelji, 20.000 osoba je pretrpelo neki oblik seksualnog nasilja. Proces koji je vođen protiv Kunarac Dragoljuba, Kovač Radomira i Vuković Zorana, okončan je na taj način što su okrivljeni oglašeni krivim. Dva lica su osuđena zbog "stvaranja uslova ropstva, odnosno zadržavanja žena u zatočeništvu u trajanju dužem od osam meseci, te zbog seksualne zloupotrebe zatočenih žena, njihove prodaje drugim vojnicima i primoravanja na prostituciju".⁸⁰

U oba navedena primera, seksualno nasilje je imalo velike razmere. Na desetine hiljada žena, dece i ponekad muškaraca, bili su žrtve seksualnog nasilja, a mnogi od njih su doživeli silovanje više puta i od više izvršilaca. Kao izvršioci, u oba slučaja su se javljali pripadnici vojske, policije, paravojnih formacija, ali i pripadnici snaga bezbednosti UN. Za razliku od nasilja u Ruandi, koje je uglavnom vršeno na ulicama, u kućama žrtava ili u ustanovama gde su žrtve tražile utočište, na prostorima Bosne i Hercegovine su postojali i tzv. "kampovi za silovanje".⁸¹ Pored toga što su religija i etnička pripadnost imali ključnu ulogu u izboru žrtava, u određenim situacijama, pojedine osobe su postale žrtve seksualnog nasilja, isključivo zbog datih situacionih okolnosti.⁸²

⁷⁹ J. Lynn Green, *Collective Rape: A Cross-National Study of the Incidence and Perpetrators od Mass Political Sexual Violence 1980-2003, Disertation, The Ohio State University, Columbus, 1-2.*

⁸⁰ *Ibid.*, 2-3.

⁸¹ *Ibid.*, 4.

⁸² *Ibid.*, 5.

Ratne okolnosti pogoduju mnogobrojnim manipulacijama, a podaci koji se objavljuju, često pokazuju subjektivni osećaj - pristrasnost, onoga ko te podatke prezentuje. Sa druge strane, takvi podaci, koliko god imali određenih manjkavosti, često su jedini izvor podataka koji može poslužiti za izvođenje daljih zaključaka. Medicinska dokumentacija, ukoliko je sačuvana, može poslužiti kao izvor podataka o određenim oblicima nasilja.

Bartels i dr. su analizirali medicinsku dokumentaciju iz bolnice u Panciju (provincija Južni Kivu, Demokratska Republika Kongo) u cilju izučavanja osnovnih karakteristika seksualnog nasilja koje se dešavalo na tom prostoru. Ukupno je analizirano 4.311 slučajeva, koji su se dogodili u periodu od 2004. do 2008. godine, a podaci koji su objavljeni 2013. godine, pokazuju sledeće:

- Najčešće žrtve seksualnog nasilja su žene starosti 35 godina, od kojih je 53% u braku, 65% su pripadnice plemena Baši (*Bashi*) 59% je nepismeno, a 74% se bavi poljoprivredom;
- Izvršioци seksualnog nasilja su u 52% slučajeva bili pripadnici vojske - odnosno drugi "naoružani borci", dok su u čak 6% slučajeva seksualno nasilje izvršili pripadnici civilnog stanovništva. U 42% slučajeva nije bilo moguće izvršiti identifikaciju učinioca;
- Žene su u 56,5% slučajeva seksualno nasilje pretrpele u svojim kućama, na poljima u 16,4% slučajeva, a u 14,7% slučajeva u šumi. Seksualno nasilje je nešto više vršeno noću, nego danju (u 57% slučajeva);
- Razlike između izvršilaca koji su pripadnici civilnog stanovništva i onih koji su pripadnici vojske, ogleda se u tome što civilno stanovništvo retko vrši grupno silovanje i isto tako, ima negativno mišljenje o seksualnom ropstvu (u smislu zadržavanja žrtve, radi ponovnog vršenja nasilja). Pripadnici vojske (ili drugi borci) imaju pozitivno izražen stav o grupnom silovanju, odnosno o kombinaciji grupnog silovanja i seksualnog ropstva.⁸³

Iz ovih nekoliko navedenih primera, može se zaključiti da svako ratno zbivanje, ili bilo koji drugi oblik, uslovno rečeno, vanrednog stanja, sa sobom nosi drugačiju priču kada je reč o seksualnom nasilju u takvim uslovima. Jedno je sigurno, a to je da u nastanku ovog tipa zločina, pored biofizioloških predispozicija, značajnu ulogu igraju i neke druge lične crte

⁸³ S. Bartels *et al.*, Militarized Sexual Violence in South Kivu, Democratic Republic of Congo, *Journal of Interpersonal Violence* 2013 28: 340-353.

žrtava, poput nacionalne, etničke i verske pripadnosti. Sa druge strane, autori su saglasni u jednom, a to je da bi UN i druge organizacije pri UN, trebalo da umesto deklarativne zaštite žrtava, preduzmu određene mere, kako u cilju zaštite žrtava seksualnog nasilja, tako i u cilju bržeg otkrivanja zločinaca i daljeg sprečavanja vršenja seksualnog nasilja.⁸⁴ Naravno, krivca za veliki broj žrtava seksualnog nasilja tokom ratnih zbivanja, ne treba tražiti samo u UN, a očekivanja u pogledu zaštite žrtava, trebalo bi imati i od država koje su direktno uključene u sukob.

4.2. Mediji i seksualno nasilje

Pod sredstvima masovnih komunikacija ili informacija (masovni mediji) podrazumevaju se društvene aktivnosti putem kojih se posredstvom određenih tehnika daju obaveštenja o socijalnim pitanjima, procesima, odnosima i drugim događajima. Pored obaveštavanja, njihova namena je da kod građana izazovu određene utiske i reakciju.⁸⁵ Mas mediji se neprestano razvijaju, a pored klasičnih sredstava masovnih komunikacija (poput literature, štampe, radija, televizije, interneta i sl.) za potrebe ovog rada, biće razmatrana i povezanost sarenih muzičkih video spotava sa "podržavanjem" i "građenjem svesti o dozvoljenosti" silovanja.

U sociološkoj i kriminološkoj literaturi mnogo radova je posvećeno analizi uticaja sredstava masovnih komunikacija na ponašanje čoveka. U jednom broju radova, analiziran je uticaj sredstava masovnih komunikacija na devijantno i kriminalno ponašanje, a mišljenja autora su podeljena.⁸⁶ Polazna pretpostavka autora ovog rada je da mediji ne mogu biti osnovni krivac, niti jedini, u razvoju i održavanju kriminalnog ponašanja (*suprotnim tumačenjem, mogao bi se izvesti zaključak da bi ukidanjem svih medija, problem visoke stope kriminaliteta nestao*).⁸⁷

Mediji, koji dolaze u kontakt sa žrtvom, jedni su od aktera procesa, pored političara i institucija, u kome se osoba koja je povređena prepoznaje ili ne

⁸⁴ *Ibid.*, 353.

⁸⁵ S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija...*, op.cit., 307.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ U vezi sa iznetim, pravilan je stav po kome uticaj masovnih komunikacija na kriminalitet treba posmatrati polazeći od objektivnih i subjektivnih kriterijuma. Dok *objektivni kriterijum* obuhvata način prikazivanja, sadržaje koji se preko mas medija prenose i međuzavisnost sa drugim uticajima i faktorima, *subjektivni kriterijum* se odnosi na proces interakcije između mas medija i lica na koje se prenosi sadržaj mas medija. Iz iznetog, jasno proizlazi da je sagledavanje uticaja medija na kriminalitet dosta kompleksno. Vid. detaljnije: *Ibid.*, 309-311.

prepoznaje kao žrtva. Takođe, mediji posebno utiču na društveno shvatanje žrtava, a istovremeno bivaju i prenosioci političkih poruka. Sa druge strane, uočeno je da mediji selektivno prepoznaju žrtve. Proces selektivnog prepoznavanja žrtve, norveški kriminolog *Cristie*, razmatrao je baveći se konceptom idealne žrtve, odnosno žrtve koja se najlakše prepoznaje i koja je najprisutnija u medijima, a koju je definisao kao "osobu ili kategoriju osoba koja - kada je pogođena kriminalnim ponašanjem - lakše dobija potpun i legitiman status žrtve".⁸⁸ Primera radi, ženama žrtvama ratnog silovanja u Bosni i Hercegovini priznat je status civilnih žrtava rata, tek nakon medijske pažnje koju su njihovi problemi dobili nakon prikazivanja filma *Grbavica*. Navedeni primer "idealnih žrtava", ujedno je i osnovni mehanizam političke upotrebe žrtava (u kom delu se ogleda negativna strana selektivnog prepoznavanja žrtava).

Kriminolozi, kada je reč o uticaju medija, decenijama unazad posebnu pažnju posvećuju ženama žrtvama seksualnog nasilja. Pravilno je uočeno da seksualno nasilje nad ženama nije pojava koja se vezuje samo za realno vreme, već je ono, poslednjih nekoliko decenija, prisutno i u različitim "vizuelnim predstavama" na televiziji i u drugim medijima. Feministički pokret je među prvima ukazivao na moguće probleme u prikazivanju seksualnog nasilja nad ženama, koje je prisutno i dostupno putem medija. Objašnjenja za povećan strah kod žena od mogućeg seksualnog nasilja, autori nalaze u tri osnovna psihološka faktora: uočenog rizika da budu viktimizovane, uočene razlike između kontrole i pretnje kao i uočene ozbiljnosti krivičnog dela.⁸⁹ Istraživanje koje su sproveli *Schlesinger* i dr. pokazalo je da polovina ispitanica sa prostora Velike Britanije, oseća povećan strah od seksualnog nasilja, nakon gledanja kriminalističkih emisija, koje se bave analizom stvarnih događaja koji su se dogodili na prostoru navedene države.⁹⁰ *Cavender* i dr. smatraju da prikazivanje seksualnog nasilja u medijima, može ojačati tradicionalne rodne stereotipe o slabosti i pasivnosti žena, u odnosu na agresivne i jake muškarce.⁹¹

Na osnovu brojnih analiza o medijskom prikazivanju zločina i krivičnog pravosuđa, došlo se i do zaključka da agresivna pornografija ima za posledicu nasilnički stav prema ženama. Patnja, bol, telesne i psihičke

⁸⁸ Cit. prema: V. Nikolić-Ristanović, *Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji*, *Temida 1/2012*, Beograd, 30.

⁸⁹ K. Custers, J. Van den Bulck, *The Cultivation...*, *op.cit.*, 97.

⁹⁰ Cit. prema: *Ibid.*, 99.

⁹¹ Vid. detaljnije: G. Cavender, L. Bond-Maupin, N.C. Jurik, *The Construction of Gender in Reality Crime TV*, *Gender & Society* 1999 13, 643-663.

povrede silovane žene ne prikazuju se na pornografskim filmovima i video snimcima. "Ulepšanim" i "lažnim" prikazivanjem seksualnog nasilja predočava se da žrtva u silovanju nalazi zadovoljstvo. Muškarci i žene na modelu uče "prijatno" seksualno nadražajno agresivno ponašanje. Posle stalnog gledanja agresivno-pornografskih filmova muškarci gube odbojnost prema silovanju, oni se navikavaju na njega i razvijaju agresivan stav prema ženama.⁹² Mayerson & Taylor su sprovedeli istraživanje o uticaju erotskih priča koje je tokom osamdesetih godina dvadesetog veka objavljivao časopis "Penthouse", a koje su za tematiku imale prikazivanje scena seksualnog nasilja, koje se na kraju završavaju tezom o "ženi koja je srećna zbog seksualnog čina, koji u početku nije želela". Autore je interesovao uticaj ovakvih priča na žene, tako da su istraživanje sprovedeli nad studentkinjama. Polovina ispitanica je trebalo da pročita priče koje objavljuju pomenuti časopis, te da potom daju odgovore na pitanja u pogledu podržavanja "mita o silovanoj ženi", dok je druga polovina ispitanica odmah popunjavala upitnik. Za razliku od druge polovine, koja je uglavnom dala negativan odgovor u pogledu postavljenog pitanja, kod prve polovine ispitanica - pokazalo se da čitanje ovakvih priča pojačava mitove o silovanju, te da "raste podrška" za učinioca, a ne žrtvu silovanja.⁹³

Posebna pažnja posvećena je i istraživanju modernih muzičkih spotova, koji su pored dostupnosti na popularnim muzičkim kanalima, poslednjih godina dostupni i na sajtovima poput "Youtube", "Dailymotion" itd. U dokumentarnom filmu "Dream-Worlds 3"⁹⁴, prikazano je "vizuelno putovanje" kroz istoriju pornografije u muzičkim spotovima, a zajednički imenilac kroz nekoliko poslednjih dekada su oskudno odevene žene / devojke, predstavljene u provokativnim izdanjima, često prisutne samo kao "vizuelni dodatak" bez ikakve stvarne (realne) uloge. Kao i u slučaju pornografije, istraživanja su pokazala da ovakvi video spotovi, pojačavaju odavno prisutne "mitove o silovanju". Pomenuti dokumentarac, bio je povod i istraživanju koje je 2012. godine sprovedeno na Univerzitetu u Oklahomi, čiji je cilj bio da se pokaže kako moderni muzički spotovi utiču na mlade, odnosno kakv je uticaj scena seksualnog nasilja u muzičkim spotovima na posmatranje učinioca i žrtve. Studentima je prikazan muzički spot za pesmu

⁹² Cit. prema: S. Konstantinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija...*, op.cit., 308.

⁹³ Vid. detaljnije: S.E. Mayerson, D.A. Taylor, The effects of rape myth pornography on women's attitudes and the mediating role of sex role stereotyping, *Sex Roles* 1987 17(5/6), 321-338.

⁹⁴ Dokumentarac je dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=JDMo5cIJN3A>, 15.8.2015. godine.

"These boots are made for walking" koju izvodi Džesika Simpson (eng. *Jessica Simpson*) a u kome dominiraju provokativno ponašanje i izgled pomenute pevačice. U toku spota, pevačica izaziva nasilničko ponašanje muškaraca, jer nakon njenog koketiranja i provokativnog ponašanja, nastaju izrazite scene nasilja (*između ostalog i scene seksualnog nasilja, u vidu nedozvoljenih polnih radnji*). Analizirani podaci, pokazali su sledeće stavove studenata: i studenti i studentkinje pokazuju manju empatiju prema ženi - žrtvi seksualnog nasilja; studenti znatno manje osuđuju učinioca i najzad, studentkinje odgovor za nasilje, pronalaze u odgovornosti žrtve. Kao i u sličnim istraživanjima, izveden je zaključak da ovakvi spotovi mogu uticati na održavanje već pomenutih "mitova o silovanju".⁹⁵

5. REZIME

Seksualno nasilje, u različitim pojavnim oblicima i u različitom poimanju, prisutno je u svim istorijskim okvirima društva. Iako seksualni delikti veoma nisko učestvuju u strukturi kriminaliteta, oni izazivaju posebnu pažnju u nauci, jer na osoben način otvaraju pitanje ličnosti učinioca i žrtve, njihovog odnosa, pitanje dugotrajnih i teških posledica viktimizacije.

Visoka tamna brojka, kod ovog oblika kriminaliteta, predstavljala je glavni "okidač" da brojni autori svoja istraživanja usmere upravo na izučavanje karakteristika onih lica koja su prepoznata kao najučestalije žrtve seksualnog nasilja. Ove žrtve, naročito su izložene sekundarnoj i tercijarnoj viktimizaciji. Budući da se u vezi sa određenim kategorijama žrtava seksualnog nasilja (poput dece, osoba sa posebnim potrebama, bračnim partnerima i sl.) došlo do pouzdanih saznanja da se u ulozi nasilnika najčešće javljaju lica koje je žrtva ranije poznavala i sa kojima je imala bliski kontakt (prijateljski, rodbinski ili drugi bliski odnos) ne treba da čudi što se žrtve u takvim situacijama neretko plaše da prijave izvršioca.

U ovom radu, dat je detaljan pregled faktora viktimizacije žrtava seksualnog nasilja, a podaci do kojih se došlo u viktimološkim istraživanjima i koji su na prethodnim stranama sagledani, trebalo bi da posluže kao okidač za vršenje daljih istraživanja. Sa druge strane, istraživanje faktora viktimizacije bilo kog oblika nasilja, ne bi trebalo da bude samo sebi cilj, već bi trebalo da

⁹⁵ M.C.R. Burgess, S. Burpo, The Effect of Music Videos on College Students' Perceptions of Rape, *College Student Journal - Southwestern Oklahoma State University* 2012 vol. 46 no. 4, 748-763.

dovede do adekvatne reakcije društva na planu generalne i specijalne prevencije. Kada je reč o Republici Srbiji, može se konstatovati da, izuzev istraživanja seksualnog nasilja nad decom, te osobama ženskog pola, istraživanja u pogledu ostalih osetljivih kategorija, gotovo da nisu vršena. Ovakvu praksu bi trebalo promeniti, ili pravilnije rečeno - upotpuniti daljim istraživanjima koja će biti usmerena i na druge kategorije žrtava.

LITERATURA

- (1) Adams-Curtis, L.E., Forbes, G.B. (2004). College Women's Experiences of Sexual Coercion: A Review of Cultural, Perpetrator, Victim, and Situational Variables, *Trauma, Violence & Abuse*, 5:91.
- (2) Avramović, S., Stanimirović, V. (2010). *Uporedna pravna tradicija*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,.
- (3) Aylwin, A.S. et al. (2000). Sexual Offense Severity and Victim Gender Preference: A Comparison of Adolescent and Adult Sex Offenders, *International Journal of Law and Psychiatry*, 23:113.
- (4) Bartels, S. et al. (2013). Militarized Sexual Violence in South Kivu, Democratic Republic of Congo, *Journal of Interpersonal Violence*, 28.
- (5) Bošković, M. (1995) *Kriminologija i socijalna patologija: društvo – zločin, strast i bolest*, Novi Sad: Matica Srpska.
- (6) Brousseau, M. et al. (2011). Sexual Coercion Victimization and Perpetration in Heterosexual Couples: A Dyadic Investigation, *Archives of Sexual Behavior*, 40.
- (7) Bullock, C.M., Beckson, M. (2011). Male victims of sexual assault: Phenomenology, psychology, physiology, *Journal of the American Academy of Psychiatry Law*, 39.
- (8) Burgess, M.C.R., Burpo, S. (2012). The Effect of Music Videos on College Students' Perceptions of Rape, *College Student Journal - Southwestern Oklahoma State University*. vol. 46 no. 4.
- (9) Cavender, G., Bond-Maupin, L., Jurik, N.C. (1999). The Construction of Gender in Reality Crime TV, *Gender & Society*, 13.
- (10) Chapleau, K.M. et al. (2008) Male rape myths: The role of gender, violence, and sexism, *Journal of Interpersonal Violence*, 23.
- (11) Custers, K., Bulck, J.V. (2013) The Cultivation of Fear of Sexual violence in Women: Processes and Moderators of the Relationship between Television and Fear, *Communication Research*, 40:96.
- (12) David, B.M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures, *Behavioral and Brain Sciences*, 12:1.

- (13) Dimitrijević, J. (2010). Nasilje nad ženama sa invaliditetom, *Temida* 2/2010, Beograd.
- (14) Edlund, L., Korn, E. (2002). A theory of prostitution, *Journal of Political Economy*, 110:181.
- (15) Felson, R.B., Cundiff, P., Painter-Davis, N. (2012). Age and sexual assault in correctional facilities: A blocked opportunity approach, *Criminology* Vol. 50 Nb. 4.
- (16) Fox, J.G., Sobol, J.J. (2000). Drinking patterns, social interaction, and barroom behavior: A routine activities approach, *Deviant Behavior*, 21.
- (17) Garland, B., Wilson, G. (2013). Prison Inmates' Views of Whether Reporting Rape Is the Same as Snitching: An Exploratory Study and Research Agenda, *Journal of Interpersonal Violence*, 28.
- (18) Grazian, D. (2007). The girl hunt: Urban nightlife and the performance of masculinity as collective activity, *Symbolic Interaction*, 30.
- (19) Hanak, N. *et al.* (2013). Epidemiološko istraživanje nasilja nad decom u porodici u Srbiji, *Temida* 2/2013, Beograd.
- (20) Herek, G.M. (2009). Hate crimes and stigma-related experiences among sexual minority adults in the United States: Prevalence estimates from a national probability sample, *Journal of Interpersonal Violence*, 24.
- (21) <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/gender/vaw/resources/CAHRVreportPrevalence.pdf>, asp. 5.8.2015. godine
- (22) Ignjatović, Đ., (2015). *Kriminologija* (dvanaesto izdanje). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (23) Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (24) Jean Wood, E. (2009). Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare?, *Politics & Society*, 37.
- (25) Jerin, R.A., Moriarty, L.J. (2010). *The victims of crime*, Pearson Education, Inc., New Jersey.
- (26) Josipović, A., Najman-Hižman, E., Leutar, Z. (2008). Nasilje nad osobama sa intelektualnim teškoćama, *Nova prisutnost* 3/2008.
- (27) Kavanaugh, P.R. (2013). The Continuum of Sexual Violence: Women's Accounts of Victimization in Urban Nightlife, *Feminist Criminology*, 8:20.
- (28) Kesić, Z. (2012). Rasa i etnicitet kao viktimogene predispozicije kod prekoračenja i zloupotrebe policijskih ovlašćenja, *Temida* 4/2012, Beograd.

- (29) Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. (2003). *Kriminologija*, Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- (30) Kostić, M., Đorđević, R. (2004). Viktimizacija starih osoba kao pripadnika posebne marginalne grupe, *Temida 2/2004*, Beograd.
- (31) Kovačević-Lepojević, M., Radaković, D. (2008). Služba VDS info i podrška žrtvama: analiza rada u 2007. godini, *Temida 3/2008*, Beograd.
- (32) Lynn Green, J. (2003) *Collective Rape: A Cross-National Study of the Incidence and Perpetrators of Mass Political Sexual Violence 1980-2003, Dissertation*, Columbus: *The Ohio State University*.
- (33) Mayerson, S.E., Taylor, D.A. (1987) The effects of rape myth pornography on women's attitudes and the mediating role of sex role stereotyping, *Sex Roles*, 17(5/6).
- (34) Mršević, Z. (1997). *Incest između mita i stvarnosti – kriminološka studija seksualnog zlostavljanja dece*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (35) Mršević, Z. (2004). Parametri socijalne egzistencije i funkcionisanje lezbejki – lezbejsko telo u procesima društvene interakcije, *Temida 2/2004*, Beograd.
- (36) Nikolić-Ristanović, V. (1984). *Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta*, Beograd: IRO "Svetozar Marković".
- (37) Nikolić-Ristanović, V. (2012). Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji, *Temida 1/2012*, Beograd.
- (38) O'Leary, K.D. & Williams, M.C. (2006). Agreement about acts of aggression in marriage, *Journal of Adolescent Health*, 20.
- (39) Pečković, N., Đorđević, M., Balos, V. (2010). Analiza stavova javnosti u Srbiji prema fenomenu seksualne zloupotrebe dece, *Temida 4/2010*, Beograd.
- (40) Radaković, D. (2010). Žrtve kriminaliteta, sa posebnim osvrtom na žrtve nasilja na radnom mestu i u porodici – analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2009. g., *Temida 3/2010*, Beograd.
- (41) Ramisetty-Mikler, S., Caetano, R. & McGrath, C. (2007). Sexual aggression among White, Black and Hispanic couples in the U.S.: Alcohol use, physical assault and psychological aggression as its correlates, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 33.
- (42) Rothman, E.F., Exner, D., Baughman, A. (2011). The prevalence of sexual assault against people who identify as Gay, Lesbian or Bisexual in the United States: A systematic review, *Trauma, Violence & Abuse*, 12(2).

- (43) Sahl, D., Reid Keene, J. (2012). The Effects of Age, Authority and Gender on Perceptions of Statutory Rape Offenders, *Journal of Interpersonal Violence*, 27:3701.
- (44) Stojanović, Z. (2009). *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (45) Tanasković, B., Račeta, M. (2007). Istraživanje seksualnog uznemiravanja u javnom prevozu u Beogradu, *Temida* 4/2007, Beogradu.
- (46) Tanjević, N. (2010). Krivičnopravna zaštita dece žrtava seksualnog nasilja u Srbiji, *Temida* 4/2010, Beograd.
- (47) Tetten Tharp, A. et al. (2013). A Systematic Qualitative Review of Risk and Protective Factors for Sexual Violence Perpetration, *Trauma, Violence & Abuse*, 14:133.
- (48) Ullman, S.E. et al. (2006) The Role of Victim-Offender Relationship in Women's Sexual Assault Experiences, *Journal of Interpersonal Violence*, 21:798.
- (49) Veselinović, N. (2003). Trauma kao tačka susreta seksualnog nasilništva i viktimizacije, *Temida* 3/2003, Beograd.

VICTIMOLOGICAL PREDISPOSITIONS AND FACTORS OF VICTIMIZATION OF VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE

The subject of this paper are victimological aspects of sexual violence. After a short Introduction, and a given presentation of victimological predispositions, focus is placed on the factors of victimization of victims of sexual violence, and it is the central category of this paper. This paper presents a part of research conducted by the author in the period from 2013 - 2015 year, concretely - here are presented data from the criminological researches in recent years carried out in the USA, and which the author of this paper collected during the study visit at Northeastern Illinois University (Chicago, USA) in March 2013 year. In addition to these data, at the appropriate places the author points out surveys conducted in the Republic of Serbia. The parallel consideration of the data, it should serve as a "trigger" that in some future period to be initiated adequate research in the Republic of Serbia, based on data and specific knowledge from the American criminological literature. Since no research should not be a goal in itself, but it should lead to an adequate reaction of society in the field of general and special prevention, in the second part of the research, the author reviewed the jurisprudence in the area of sexual violence in the Republic of Serbia, as well as the

*Zbornik IKSI, 2/2015 – N. Vujičić
„Viktimogene predispozicije i faktori viktimizacije žrtava seksualnog nasilja”,
(str. 199-231)*

reaction of the society to sexual violence. Bearing in mind the limitations in terms of structure and scope of scientific paper, the second part of the research will be presented in the next issue of Journal.

*KEY WORDS: sexual offenses / sexual violence /
victimological predispositions / factors of victimization /
victimology*